

siz ki sen her şeye kâdirsin.” Burada yer alan iki âyetin genel muhtevası şirk inancını reddedip tevhid ilkesini pekiştirmektedir. Hz. Peygamber’den rivayet edilen hadis de bu yorumu desteklemektedir: “Allah’ın yücelik ve üstünlüğünü dile getiren âyet (âyetü’l-izz) şudur: Her türlü övgü çocuk edinmeyen, hâkimiyette ortağı bulunmayan, âcizlikten ötürü dost ve yardımcıya ihtiyacı olmayan Allah’a özgüdür. Sen O’nu hep böyle yücelterek an” (el-İsrâ 17/111; *Müsned*, III, 439-440; Şevkânî, III, 257). Muiz ismi hem İbn Mâce hem Tirmizî rivayetinde yer almış (“Du‘â”, 10; “Da‘avât”, 82), ayrıca çeşitli hadislerde azîz, izzet kelimeleriyle “eazze” fiili Allah’a nisbet edilmiştir. “İ‘zâz” (aziz kılmak, yüceltmek) masdarından gelen bu fiilin mef’ul-lerinin Muhammed, İslâm, Allah’ın dini, müslümanlar ve Allah’ın dilediği kimselerden oluştuğu görülmektedir (Wensinck, *el-Mu‘cem*, IV, 203-205).

Muiz esmâ-i hüsnâ hadisinde müzil (müzil) ismiyle birlikte zikredilmiştir. Bunun kaynağı olan âyette de iki isim yan yana getirilmiştir. Müzil kelimesi “zelil olmak, hor görülmek” anlamındaki zül (zillet, mezellet) kökünün “if‘âl” kalıbından bir sıfat olup “zelil, hakir ve alçak duruma düşüren” demektir. Zât-ı ilâhiyyeye nisbet edildiğinde “dilediği kimseyi hor ve hakir duruma düşürüp bütün üstünlük niteliklerini ondan kaldıran” mânasına gelir (İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, “zll” md.; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhtit*, “zll” md.). Müzil Kur’an’da geçmemekte, muiz isminde olduğu gibi türetildiği kökün masdarından gelen fiil şeklinde Allah’a izâfe edilmektedir (Âl-i İmrân 3/26). Bunun yanında bir âyette zül kavramı Allah’tan nefyedilmekte (el-İsrâ 17/111), bir âyette de buzağıyı tanı edinen İsrâiloğulları’na Allah’tan bir gazap geleceği ve zillete uğrayacakları ifade edilirken dolaylı olarak “izlâl” kavramı O’na nisbet edilmektedir (el-A‘râf 7/152). **Tezîl** (boyun eğdirmek) ve bir yardımcı fiili birlikte aynı anlama gelen **zelûl** kelimeleri de zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilmiştir (Yâsîn 36/72; el-Mülk 67/15). Müzil esmâ-i hüsnâ rivayetlerinde yer almış, ayrıca fiil kalıplarında Allah’a nisbet edilmiştir (Wensinck, *el-Mu‘cem*, II, 183-184).

Âlimler, muiz-müzil isimlerinin karşıt olmakla birlikte zât-ı ilâhiyyeye nisbetleri açısından beraber kullanılmasının gerektiğini vurgulamış ve buna kâbız-bâsıt, hâfid-râfi gibi isimleri örnek göstermişlerdir. Âl-i İmrân sûresindeki âyetin konumu (3/26), ayrıca müslümanlarla birlikte yaşadıkları halde inkârcılar arasında güç ve

şeref arayan münafıkların yanılığa düştüğünü, bütün izzetin Allah nezdinde bulunduğunu ifade eden âyet (en-Nisâ 4/138-139) ve Benî Mustalîk Gazvesi dönüşünde müslümanları güçsüz zanneden münafıkların onları Medine’den çıkaracaklarını söylemeleri üzerine, “Asıl üstünlük (izzet) Allah’ın, peygamberinin ve müminlerindir” (el-Münâfikûn 63/8; bk. Taberî, XXVIII, 146-147) meâlindeki âyetten anlaşılacağı üzere Cenâb-ı Hakk’ın birini aziz kılması maddî olmaktan çok mânevî alanla ilgilidir. Kuşeyrî, bu iki ismin hem dünya hem âhiret hayatında geçerli olduğunu belirttikten ve muizzin, zâhiden muvahhide kadar yükselen mânevî mertebe sahiplerini nasıl yücelttiğini ifade ettikten sonra Allah’ın kullarını aziz kılışının temel ilkesi olarak kanaati göstermiştir. Zira aşağılanmanın asıl sebebi hırsla kapılmaktır. Büyüklük şöyle demiştir: “Allah hiçbir kulu nefsinin zilletini gösterecek şuuru lutfettiği kimse kadar aziz, hiçbir kulu da nefsinin yüceliğini vehmettirecek duyguyu verdiği kimse kadar zelil kılmamıştır” (*et-Taḥbîr*, s. 47-49). Gazzâlî de gerçek anlamdaki mülk ve hâkimiyetin bir şeye veya bir kimseye bağımlılığın doğurduğu zilletten, aşağı arzuların baskısı ve cehalet tasmısından kurtulmakta olduğunu belirtir. Onun cehaletten kastettiği şey kişinin kendi nefsinin tuzaklarını bilmemesidir (*el-Maḥşadü’l-esnâ*, s. 95).

Muiz ve müzil bazı görüşler bir yana (Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, vr. 115^b; Fahreddin er-Râzî, s. 245) Allah’ın fiilî sıfatları grubuna girer. Muiz ismiyle azîz, dâr-nâfi’, hâfid-râfi’ ve kâbız-bâsıt isimleri, ayrıca mâlikü’l-mülk arasında anlam ilişkisi vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, “azz”, “zll” md.leri; *Li-sânü’l-Arab*, “azz” md.; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhtit*, “azz”, “zll” md.leri; Wensinck, *el-Mu‘cem*, II, 183-184; IV, 203-205; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu‘cem*, “azz” md.; *Müsned*, III, 439-440; İbn Mâce, “Du‘â”, 10; Tirmizî, “Da‘avât”, 82; Taberî, *Câmi‘u’l-beyân* (nşr. Sidkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XXVIII, 146-147; Zecâc, *Tefsîru esmâ’illâhi’l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1395/1975, s. 41; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc*, I, 200, 208; İbn Fûrek, *Mücerredü’l-Maḥâlât*, s. 53; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Esmâ’ ve’s-şifât*, Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 199^b-200^a; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi’l-tezkîr* (nşr. İbrâhim Besyûnî), Kahire 1968, s. 47-49; Gazzâlî, *el-Maḥşadü’l-esnâ* (Fazlüh), s. 95; Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, *el-Emedü’l-aḥşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 115^b-116^a; Fahreddin er-Râzî, *Levâmi‘u’l-beyyinât*, s. 245-246; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, Kahire 1349-51, III, 257.

MUIZ b. BÂDİS

(المعز بن باديس)

Ebû Temîm Şerefüddeve el-Muizz b. Bâdis b. Mansûr b. Bulukkîn b. Zîrî et-Temîmî es-Sanhâcî (ö. 454/1062)

İrâkiye Zîrî hükümdarı
(1016-1062).

5 Cemâziyevvel 398’de (17 Ocak 1008) Mansûriye’de doğdu. Babası Bâdis b. Mansûr’un 30 Zilkade 406’da (10 Mayıs 1016) Hammâdîler’in merkezi Kal’atü Benî Hammâd’ı kuşatması sırasında âni ölümü üzerine Mehdiye’de hükümdar ilân edildi (21 veya 23 Zilhicce 406 / 31 Mayıs veya 2 Haziran 1016). Kısa bir süre sonra da başşehir Mansûriye’ye gitti ve Trablus Valisi Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan’ı kendisine vezir ve sâhibü’l-ceyş tayin etti. Kayrevan’da ramazan bayramı kutlamaları sırasında düzenlenen bir suikasta mâruz kaldıysa da bundan kurtuldu (1 Şevval 407 / 3 Mart 1017). Daha önce de yine Kayrevan’da Mansûriye’ye geldiğinin ertesi gün yapılan törenler sırasında Sünnîler’le Şii’ler arasında çatışma çıkmış ve çok sayıda Şii ölmüştü. Suikast teşebbüsünün ardından Fâtîmî Halifesi Hâkim-Biemrillâh, Fâtîmîler’i destekleyen genç hükümdara hil’at gönderip Şerefüddeve lakabını verdi.

Muiz, babası Bâdis b. Mansûr’un ölümlüyle yarım kalan Hammâdî seferini sürdürdü ve iki tarafın çok zayıf olduğu savaşta üstünlük sağladı (30 Rebîülevvel 408 / 26 Ağustos 1017). Taraflar arasında imzalanan antlaşma sonucu Zîrîler’in, biri Hammâd b. Bulukkîn’in soyundan gelen ve Kal’atü Benî Hammâd’ı merkez edinen Hammâdîler, diğeri Bâdis b. Mansûr’un soyundan olup Kayrevan’ı merkez edinen Zîrîler olmak üzere iki kola ayrılması kabul edildi. Aralarında kurulan dostluk, Muizz’in kız kardeşiyle Abdullah b. Hammâd arasında gerçekleştirilen evlilikle pekiştirildi. Ancak bu iyi ilişkiler, Hammâd el-Berberî’nin ölümü üzerine yerine geçen oğlu Kâid zamanında 432 (1040-41) yılında tekrar bozulmuş ve Kâid Kal’atü Benî Hammâd’ı kuşatan Muiz ile barış yapmak zorunda kalmıştır (434/1042-43).

Fâtîmî Halifesi Hâkim-Biemrillâh, Muizz’e verdiği desteği sürdürdü ve kendisine değerli taşlarla süslü bir kılıçla birlikte hil’at ve pek çok hediye gönderdi (411/1020). Üç yıl sonra Halife Zâhir el-Fâtîmî de Muizz’e Şerefüddeve ve Adudüha lakabını verdi. Muiz on beş yaşına geldiğinde,

MUIZ b. BÂDİS

kendi başına hareket etmeye başlayan ve devlet gelirlerini yedi yıldır elinde tutan veziri Ebû Abdullah Muhammed'i idam ettirip mallarına el koydu (7 Rebûlâhîr 413 / 10 Temmuz 1022); yerine Ebû'l-Behâr İbn Halûf'u getirerek üzerinde baskı hissetmediği bir yönetim ortamı oluşturdu.

Muizz'in hükümdarlığının otuz beş yılı bazı iç karışıklıklar yaşanmakla birlikte genelde başarılı geçti ve ülkede refah düzeyi yükseldi. Ancak çoğunluğu Mâlikî mezhebine mensup olan halk Şîî hâkimiyetini benimsemiş değildi. Ülkenin içinde bulunduğu şartları dikkate alan Muiz, Fâtımî hilâfetinin özellikle Vezir Ebû'l-Kâsım Ali b. Ahmed el-Cercerâî'nin ölümünün ardından zayıfladığı dönemde Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh'ın adına hutbe okutmaya başladı (441/1049 veya 443/1051). Bunun üzerine Fâtımî Halifesi Müstansır-Billâh, Muizz'i cezalandırmak için Benî Hilâl ve Benî Süleym Arap kabilelerini Kuzey Afrika'ya göç ettirdi. Doğudan gelen Benî Hilâl'in topraklarını istilâsı sırasında Muiz çok zor günler yaşadı. O yıllarda ülkede görülen salgın hastalık, kuraklık ve kıtlık nüfusun büyük oranda azalmasına ve ekonomik açıdan ciddi kayıplara sebep olduğundan Hilâlî yayılmasına karşı konulamadı. Özellikle 11 Zilhicce 443 (14 Nisan 1052) tarihinde Kâbis ile Kayrevan arasındaki Hayderan'da meydana gelen savaşta Muiz ağır bir yenilgiye uğradı ve beş yıldan beri Hilâlîler'in ablukası altında bulunan Kayrevan'da daha fazla kalamayacağını anlayarak oğlu Temîm'in valilik yaptığı Mehdiye'ye gitti (27 Şâban 449 / 29 Ekim 1057). Muizz'in ayrılmasından sonra Kayrevan bedevî Araplar tarafından yağmalandı ve sahil şeridi hariç ülkenin tamamı Benî Hilâl'in eline geçti. Hilâlî istilâsının etkilerini en aza indirmek isteyen Muiz, 446 (1054-55) veya 449 (1057) yılında tekrar Fâtımî halifesi adına hutbe okutmak zorunda kaldı. 24 Şâban 454 (2 Eylül 1062) tarihinde de Kayrevan'da vefat etti.

Çocuk yaşta babasından ciddi problemleri olan bir yönetim devralan Muiz, bunların üstesinden gelmeye çalıştığı kırk altı yıllık emirlik döneminde halkını refaha kavuşturup başlıca şehirleri görkemli yapılarla süslemişse de öldüğünde oğlu Temîm'e halkı yoksulluk içinde bulunan, toprakları bölünüp parçalanmış bir ülke bırakmıştır. Aynı zamanda edip ve şair olan ve kendisine 'Umdetü'l-küttâb ve 'uddetü zevi'l-elbâb adlı bir eser nisbet edilen Muiz, Kazzâz, Ebû İshak el-Husri, İbn Reşîk el-Kayrevânî, İbn Şeref el-Kayrevânî, İbnü'r-Rakik ve Ebû İmrân

el-Fâsî gibi şair, edip ve âlimleri himaye etmiş, özellikle hocası şair ve astronomi âlimi Ali b. Ebû'r-Ricâl'e büyük saygı göstererek ona sarayında münecimlik ve vezirlik görevleri vermiştir. Kaynaklarda güzel ahlâklı, kan dökmekten hoşlanmayan, mütevazi, yumuşak kalpli ve cömert bir kişi olarak nitelendirilen Muiz b. Bâdis, Mansûriye yakınında inşa ettirdiği ve Hîre Hükümdarı Nu'mân b. Münzir'in sarayından hareketle Havarnak adını verdiği görkemli sarayı ile ün kazanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muiz b. Bâdis, 'Umdetü'l-küttâb ve 'uddetü zevi'l-elbâb (nşr. Necîb Mâyil el-Herevî – İsmâ Mekkiyye), Meşhed 1409, neşredenin mukaddimesi, s. 12-16; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 256-259, 294-295, 327-328, 340, 349, 355, 377, 450, 492, 521, 566-569; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 233-235; İbn İzâri, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 266-298; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIV, 199-218; İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1424/2003, II, 323-324; İbn Hal-dûn, *el-İber*, VI, 158-159; İbn Ebû Dînâr, *el-Mü'nis fi ahbârî İfrîkiyye ve Tûnis*, Beyrut 1993, s. 102-106; Abduh Abdülazîz Kalkîle, *el-Belâtu'l-edebi li'l-Mu'izz b. Bâdis*, Riyad 1403/1983, s. 29-36; Hady Roger Idris, "al-Mu'izz ben Bâdis grandeur et décadence de la 'civilisation kairo-uanaise'", *Les Africains* (ed. Ch. A. Julien v.dğr.), Paris 1990, XII, 225-251; a.m.f., *ed-Devletü's-Şanhâciyye* (trc. Hammâdi es-Sâhilî), Beyrut 1992, I, 165-284; Şâzeli Bû Yahyâ, *el-Hayâtü'l-edebiyye bi-İfrîkiyye fi 'ahdi Benî Zîri* (trc. Muhammed el-Arabî Abdürrezzâk), Tunus 1999, I, 320-323; G. Marçais, "Zîrîler", *IA*, XIII, 576; M. Talbi, "al-Mu'izz b. Bâdis", *EP* (İng.), VII, 481-484; Amin Tibi, "Zirids", *a.e.*, XI, 514.

CASİM AVCI

MUIZ-LİDİNİLLÂH

(المعز لدين الله)

Ebû Temîm el-Muiz-Lidînillâh
Mead b. İsmâil b. el-Kâim-Biemrillâh
Muhammed el-Fâtımî
(ö. 365/975)

Fâtımî halifesi
(953-975).

11 Ramazan 319'da (27 Eylül 931) Fâtımîler'in başşehri Mehdiye'de doğdu. Halife Mansûr-Billâh'ın oğludur. Dedesi Kâim-Biemrillâh eğitimiyle bizzat meşgul oldu ve sarayda iyi bir eğitim gördü. Mansûr-Billâh'ın velayet tayin edip sağlığında halktan biat aldığı Muiz-Lidînillâh, 29 Şevval 341'de (19 Mart 953) veya 7 Zilhicce'de (25 Nisan) hilâfet makamına geçti. Ertesi yıl isyancı Hevvâre kabilesini ve diğer kabilelerden bazı âşileri itaat altına aldı. Devlet erkânını Berberler'e karşı iyi davranmaları konusunda uyardı ve bu siya-

setiyle kısa zamanda bütün Mağrib topraklarında Fâtımî hâkimiyetini tesis etti. Cevher es-Sikillî, Zîri b. Menâd gibi kabiliyetli şahısları keşfederek onlara büyük mansıplar verdi. Muizz'in Endülüs'ü ele geçirmek istemesi üzerine Endülüs Emevî Halifesi III. Abdurrahman, Kuzey Afrika'da stratejik önemi olan bazı şehirleri Fâtımîler'e baskı yapabileceği mevkiler haline getirdi. Bu sırada Endülüs Emevî kuvvetleri Sicilya yakınlarındaki Fâtımî keşif gemilerine saldırdı. Muiz de Sicilya Valisi Hasan b. Ali el-Kelbî'yi Emevî donanmasını vurmak ve İspanya sahillerine baskın yapmakla görevlendirdi. Hasan b. Ali, 344'te (955-56) küçük bir donanmayla Meriye'de (Almeria) Emevî donanmasını yenilgiye uğrattı. Bunun üzerine III. Abdurrahman, ertesi yıl Bizans İmparatoru VII. Konstantinos ile ittifak yaparak bazı Fâtımî limanlarını tahrip etti. Fâtımî donanması da Sicilya yakınlarında Bizans donanmasına ağır zayıt verdi. Bizans imparatoru, Muiz-Lidînillâh'a haraç ödeyip hediyeler göndererek barış istedi. Taraflar arasında beş yıllık bir süre için barış antlaşması imzalandı (346/957).

Öte yandan III. Abdurrahman savaş hazırlıklarına devam ederek bütün limanlarına kuvvet yığdı. Fâtımîler'in Sicilya valisi Hasan b. Ali'yi mağlûp eden Endülüs Emevî kuvvetleri Kuzey Afrika limanlarına baskınlar düzenledi. Mağrib-i Aksâ'da halkın Fâtımîler aleyhine döndüğü bu dönemde bazı Fâtımî emirleri Emevîler'e katıldı. Bunun üzerine Muiz 347 (958) yılında Cevher es-Sikillî'yi büyük bir orduyla Mağrib'e sevketti. Sicilmâse ve Fas'ı zaptedip Tanca ve Sebte (Ceuta) dışında bütün Mağrib'i Fâtımî hâkimiyetine alan Cevher birkaç ay sonra Kayrevan'a döndü. İspanya'dan vazgeçen Muiz, Kuzey Afrika'daki durumunu korumak ve İhşidîler'in hâkimiyetindeki Mısır'a yönelmek niyetindeydi. Bu sırada Girit adasında Bizanslılar'ın saldırısına uğrayan müslümanlar Muiz'den yardım istedi. Halife kendisi yardım ettiği gibi İhşidîler'i de onlara yardım etmeye teşvik etti. Öte yandan Bizanslılar'a haber gönderip adadaki müslümanları rahatsız etmemelerini bildirdi. Ancak Bizanslılar, müttefikleri olan Endülüs Emevîleri ile anlaşmış bir yıllık kuşatmadan sonra Girit'in kuzey kıyısındaki Kandîye'yi (Candia) ele geçirdiler. 15 Muharrem 350'den (6 Mart 961) itibaren bütün ada zaptedildi. Muiz, Girit adasını kurtarmak için teşebbüslerde bulunduysa da kendisi doğrudan müdahale edemedi. 351'de (962) Fâtımîler'in Sicilya vali nâibi Ahmed b. Hasan el-Kelbî, Bi-